

УДК 378.14+303.01

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/75-3-45>**Ольга ЧУБУКІНА,***orcid.org/0000-0002-6960-3497**кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов**Національного аерокосмічного університету «Харківський авіаційний інститут»
(Харків, Україна) o.chubukina@khai.edu***Євгенія ТАНЬКО,***orcid.org/0000-0002-4593-3512**кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземних мов**Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»
(Харків, Україна) yevheniiatan@gmail.com***Вікторія ВРАКІНА,***orcid.org/0000-0002-0134-2235**доцент кафедри іноземних мов**Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»
(Харків, Україна) v.vrakina75@gmail.com*

ЗВОРОТНИЙ ЗВ'ЯЗОК У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В НАВЧАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ: СИСТЕМНО-СИНЕРГЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Надано теоретично-методологічне обґрунтування застосування зворотного зв'язку в системі вищої освіти та педагогічному процесі, зокрема в навчанні іноземної мови, з позицій системно-синергетичного підходу.

Аргументовано, що необхідність зворотного зв'язку в складноорганізованій системі освіти та педагогічного процесу визначена їх консолідованістю інформаційними потоками, що забезпечують функціональний зв'язок між елементами, збереження самототожності, підвищення рівня організації та реалізацію визначеної природою системи педагогічної мети.

Продемонстровано, що системоутворюючою в системі освіти є інформаційно-комунікативна підсистема «викладач – студент», самореференції, консолідації, підвищенню рівня організації якої сприяє зворотний педагогічний зв'язок.

Охарактеризовано основні типи зворотного зв'язку (позитивний і негативний, аудиторний та позааудиторний, усний та письмовий, безпосередній та опосередкований, миттєвий та відтермінований, коригувальний та описовий, генералізований та локалізований, імперативний та мотиваційний, короткий та розгорнутий) й розглянуто передумови його ефективності (корелятивність педагогічної мети, узгодженість із поточними завданнями та педагогічними ситуаціями, методична обґрунтованість, інструментальна забезпеченість, ознайомлення студентів із критеріями оцінювання, конструктивність, системність, лабільність, персоніфікованість, діалогічність, орієнтованість на мотивацію студента, позитивна психологічна забарвленість).

Аргументовано, що функціями зворотного зв'язку в інформаційно-комунікативній системі «викладач – студент», заснованими на закономірності інформаційного обігу в складноорганізованих системах, є інформаційно-діагностична, коригувальна, мотивувальна, виховна, проєктивна.

Доведено, що особливістю зворотного зв'язку в навчанні іноземної мови є орієнтованість на максимально ефективное здобуття студентами іноземної комунікативної компетентності, багатоконпонентність якої зумовлює застосування у навчанні різних форм і видів зворотного зв'язку на різних етапах педагогічної комунікації та актуалізацію усіх його функцій.

Ключові слова: *зворотний зв'язок, система освіти, педагогічний процес, системно-синергетичний підхід, типологія, ефективність, функції зворотного зв'язку, іноземна комунікативна компетентність.*

Olha CHUBUKINA,*orcid.org/0000-0002-6960-3497**PhD in Philology,**Associate Professor at the Department of Foreign Languages
National Aerospace University “Kharkiv Aviation Institute”**(Kharkiv, Ukraine) o.chubukina@khai.edu*

Yevheniia TANKO,

orcid.org/0000-0002-4593-3512

PhD in Pedagogy,

*Associate Professor at the Department of Foreign Languages
National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"
(Kharkiv, Ukraine) yevheniiatan@gmail.com*

Victoria VRAKINA,

orcid.org/0000-0002-0134-2235

*Associate Professor at the Department of Foreign Languages
National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"
(Kharkiv, Ukraine) v.vrakina75@gmail.com*

FEEDBACK IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE: SYSTEM-SYNERGETIC ASPECT

The article provides a theoretical and methodological justification for the use of feedback in the higher education system and the pedagogical process, particularly in teaching a foreign language, from the standpoint of a system-synergistic approach.

It is argued that the need for feedback in a complex system of education and the pedagogical process is determined by their consolidation by information flows that ensure functional communication between elements, preservation of identity, an increase in the level of organization and realization of the pedagogical goal determined by the nature of the system.

It is demonstrated that the backbone of the education system is the information and communication subsystem "teacher-student", self-referral, consolidation, and improvement in organizational level are facilitated by feedback.

The main types of feedback are characterized (positive and negative, classroom and extracurricular, oral and written, direct and indirect, instant and delayed, corrective and descriptive, generalized and localized, imperative and motivational, short and detailed), and the prerequisites for its effectiveness are considered (correlation with the pedagogical goal, coherence with current tasks and pedagogical situations, methodological validity, instrumental support, familiarization of students with evaluation criteria, constructiveness, systematicity, lability, personalization, dialogicity, focus on student motivation, positive psychological coloration).

It is argued that the functions of feedback in the teacher-student information and communication system, based on the regularity of information circulation in complex systems, are information and diagnostic, corrective, motivational, educational, and projective.

It is proved that the peculiarity of feedback in foreign language teaching is its focus on the most effective acquisition of foreign language communicative competence by students, the multicomponent nature of which determines the use of various forms and types of feedback in teaching at different stages of pedagogical communication and the actualization of all its functions.

Key words: *feedback, education system, pedagogical process, system-synergistic approach, typology, effectiveness, feedback functions, foreign language communicative competence.*

Постановка проблеми. Розгляд освіти та навчального процесу як складноорганізованої, відкритої, адаптивної, саморозвивальної, самореферентної системи актуалізує теоретичне осмислення з позицій *системно-синергетичного підходу* чинників, що забезпечують підвищення рівня її структурно-функціональної організації й сприяють поступальному розвитку. Необхідними компонентами ефективного функціонування складноорганізованої системи освіти є механізми управління та контролю навчально-пізнавальної діяльності, засновані на інформації про проміжні і підсумкові результати навчання, об'єктивному та репрезентативному діагностуванню усіх рівнів професійної компетентності.

З огляду на положення системно-синергетичного підходу засадничого значення у функціонуванні складноорганізованих систем набуває

зворотний зв'язок в інформаційно-комунікативних ланцюгах, зокрема «викладач – студент», що охоплює різні форми, види та рівні навчання, різні стадії навчального процесу, забезпечує здійснення функцій організації, керування, мотивації та контролю. Посутньою є корелятивність *зворотного зв'язку* та *мети* педагогічного процесу, його значущість в узгодженні з останньою функціональних характеристик системи освіти та усіх ланок педагогічного впливу. Важлива роль *зворотного зв'язку* в трансформації педагогічної дії в індивідуалізовану, мотиваційно забарвлену «суб'єкт – суб'єкту» взаємодію учасників педагогічного процесу, синергізовано орієнтованих на освітній результат.

Особливого значення *зворотний зв'язок* набуває в навчанні іноземної мови, що зумовлено багатокomпонентністю останнього, диференці-

йованістю майбутніх професійних іншомовних компетенцій, персоніфікованістю педагогічного впливу, необхідністю індивідуалізованого підходу до кожного студента у процесі педагогічної взаємодії.

Аналіз досліджень. Дослідження теоретичних аспектів комплексної проблеми зворотного зв'язку в системі освіти в навчанні іноземної мови зумовлює звернення до кількох груп наукових джерел.

До першої належать класичні праці Г. Хакена (Haken, 2012), Р. Тома, У. Росса Ешбі, що містять обґрунтування системно-синергетичного підходу до дослідження складноорганізованих надорганічних систем.

Теоретико-методологічне підґрунтя публікації формують наукові студії, присвячені адаптації принципів системно-синергетичного підходу до проблематики педагогічного процесу, зокрема в ЗВО (Moran, 2000; Kulnevich, 2012; Kureichik V., Pisarenko, 2007).

Численний корпус утворюють дослідження, в яких зворотний зв'язок розглянуто з різноманітних предметно-методологічних позицій, в загальнотеоретичному аспекті й на рівні часткових питань. Так, його вивчення в системі освіти, щоправда без термінологічного означення, започатковано у працях американського психолога та педагога, президента Американської психологічної асоціації Едварда Лі Торндайка (Thorndike, 2013). Зокрема з опертям на «закон ефекту», за яким ймовірність повторення реакції, що одержує винагороду, зростає, ученим висловлено міркування про корелятивність успішності навчання адекватності оцінки власних дій усіма учасниками навчального процесу (Thorndike, 2013: 48).

Власне термін «зворотній зв'язок» у науковий дискурс було введено американським математиком Норбертом Вінером, початково – щодо функціонування кібернетичних систем (Wiener, 1954: 34).

З методологічних позицій біхевіоризму проблема зворотного зв'язку одержала розвиток у роботах американського психолога Берреса Фредеріка Скіннера, який дослідив можливості побудови його різноманітних моделей, умови їхньої ефективності та засоби забезпечення (Skinner B. F., 1953; 1968).

У предметно-методологічному просторі психології поняття розглянуто у праці Рудольфа та Кетлі Вердербер «Психологія спілкування». У дослідженні Б. Оберхофа зворотній зв'язок визначено у вузькому значенні як «намірене вербальне повідомлення іншій особі того, як її пове-

дінка чи наслідки цієї поведінки сприйнято чи пережито» (Левін, 1986: 36).

Упродовж останніх десятиліть питання зворотного зв'язку у навчанні іноземної мови посіли чільне місце у працях зарубіжних науковців. Так, історичний огляд формування методики та узагальнення практики застосування зворотного зв'язку здійснено А. Клугером (Kluger, 1996). Корекційний зворотний зв'язок в «комунікативних класах» розглянуто Р. Лістером (Lyster, 1997). Питання діагностики володіння іноземною мовою у співвідношенні навчання та оцінювання проаналізовано Дж. К. Олдерсоном (Alderson, 2005). Проблематику корекційного зворотного зв'язку у комунікативному викладанні другої іноземної мови на конкретному методичному матеріалі висвітлено П. Лайтбоуном (Lightbown, 2011).

Особливу увагу надаємо дослідженням зворотного зв'язку в навчанні іноземної мови в сучасному українському науковому дискурсі. Так, обґрунтуванню оптимальних стратегій поетапного реагування викладача на студентські помилки у процесі навчання іноземної мови присвячено статтю О. Куровської (Куровська, 2004: 54–63). Роль зворотного зв'язку в навчальному процесі на матеріалі досвіду застосування методів «три конверти» та анкетування розглянуто у роботі Т. Божук (Божук, 2010: 95). Значення усного коригувального зв'язку у навчанні студентів іноземної мови з'ясовано у розвідці О. Назоли (Назола, 2013). Теоретичні засади якісного зворотного зв'язку як інструмента формування оцінювання та умови його ефективності на різних платформах, зокрема МВОК Moodle, висвітлено у публікаціях Н. Дементієвської (Дементієвська, 2012), Н. Морзе, О. Барної, В. Вебер (Морзе, Барна, Вебер, 2013), М. Золочевської (Золочевська, 2017). Зворотний зв'язок у практиці викладання іноземної мови досліджено Л. Штохман (Штохман, 2014, 2020). У контексті розгляду теоретичних аспектів підготовки майбутнього учителя іноземних мов до реалізації контрольно-оцінювальної компетентності проблему зворотного зв'язку порушено І. Романишин (Романишин, 2015: 110).

У розвідці Ю. Будас розкрито вплив зворотного зв'язку на формування іншомовної професійної компетентності студентів та обґрунтовано його оцінку, коригувальну, управлінську, мотиваційну ефективність. Важливим аспектом публікації вважаємо акцентування на формуванні оцінювальних компетенцій викладачів, необхідних в ефективному застосуванні зворотного зв'язку (Ю. Будас, 2018: 181–182). В окремих публікаціях дослідниці питання зворотного зв'язку розгляда-

ється у контексті створення психологічно сприятливої атмосфери для формування професійної іншомовної компетентності (Ю. Будас, 2015: 43). У зв'язку із застосуванням проблемних ситуацій для формування іншомовної комунікативної компетентності у майбутніх учителів на заняттях з англійської мови питання проаналізовано Н. Дмитренко (Дмитренко, 2017: 24). У публікації Т. Алексєєнко та О. Фадєєва зворотний зв'язок розглянуто у контексті розвитку самоконтролю, самокоригування та самооцінювання студентів у процесі навчання у ЗВО (Алексєєнко, Фадєєва, 2019: 15–16).

У публікаціях В. Филипської досліджено види, функції, етапи, механізми зворотного зв'язку між викладачем і студентом, умови його забезпечення (Филипська, 2020) та особливості у дистанційному навчанні іноземної мови (Филипська, 2024). Наголошено, що ефективності зворотного зв'язку сприяють послідовність його організації, поєднання різних видів, урахування реакцій студентів (Филипська, 2020: 13; Филипська, 2020: 33). Актуальною щодо сучасних соціокультурних реалій є характеристика В. Филипською зворотного зв'язку за посередництвом дистанційних платформ Zoom, Google Meet та Microsoft Teams й спонукання мотивації та зацікавлення студентів у процесі дистанційного навчання англійської мови (Филипська, 2020: 26–27). Зворотний зв'язок в автономному навчанні професійно орієнтованого англійського спілкування досліджено Н. Дмитренко та Ю. Будас (Дмитренко, Будас, 2023).

Отже, аналіз публікацій, присвячених зворотному зв'язку в педагогічному процесі, засвідчує переважну дослідженість його часткових і прикладних аспектів та брак узагальнюючих розвідок, в яких зворотний зв'язок в навчанні іноземної мови розглядався б із позицій парадигмальних у сучасному науковому дискурсі методологічних підходів.

Мета статті – надати теоретично-методологічне обґрунтування зворотного зв'язку в системі вищої освіти та педагогічному процесі, зокрема в навчанні іноземної мови, з позицій системно-синергетичного підходу.

Виклад основного матеріалу. Теоретичним засновком пропонованої публікації є розуміння освіти як складноорганізованої, відкритої, адаптивної, саморозвивальної, самореферентної системи, що обґрунтовує застосування до дослідження зворотного зв'язку принципів системно-синергетичного підходу.

Важливим для теоретичного розгляду питання є орієнтованість освіти, осмисленої в процесу-

альному аспекті, на визначений *результат* – здобуття чи удосконалення знань, умінь, навичок, формування ціннісно-орієнтаційної сфери, аксіо-нормативних поведінкових програм.

Щодо системи освіти *навчання*, під яким розуміють інституціоналізовану, *двосторонню діяльність*, орієнтовану на максимально ефективне засвоєння та усвідомлення навчального матеріалу задля подальшого застосування отриманих знань, умінь, навичок в практичній діяльності, може бути визначене як її діахронний процесуальний операціональний зріз. Супідрядним поняттю навчання є поняття *форм навчальної діяльності* – вивчення, тренування, інструктажу, дослідження, практичного досвіду.

У подальшому аналізі опираємось на положення системно-синергетичного підходу, за яким будь-яка складноорганізована система складається із підсистем, пов'язаних структурними та функціональними зв'язками, а емерджентні властивості системи в цілому визначаються як властивостями її елементів, так і характером їхніх взаємодій.

Згідно принципів системно-синергетичного підходу необхідність зворотного зв'язку в складноорганізованій системі зумовлена консолідованістю останньої *інформаційними потоками*, що забезпечують функціональний зв'язок між її елементами, збереження її самототожності, підвищення рівня організації та реалізацію визначеної природою системи мети. Компонентами інформаційної підсистеми є інформація, процеси її трансляції, сприйняття та опрацювання суб'єктами інформаційної взаємодії, які є як користувачами інформації, так і її джерелами. Щодо інформаційного комунікативного обміну в складноорганізованій системі зворотний зв'язок може бути визначений як реакція адресата на повідомлення відправника, наступний за цим аналіз зворотної реакції, її зіставлення з «ідеальним» очікуваним результатом та прийняття на цій основі рішення щодо характеру подальших взаємодій.

Необхідність зворотного зв'язку у такому контексті зумовлена динамічним станом системи, в якому характер наступних впливів засновується на урахуванні результатів попередніх, зміні характеристик елементів – об'єктів впливу і внесенні необхідних коректив у дії. Отже, щодо функціонування складноорганізованої системи зворотний зв'язок може бути розглянутий як необхідна умова здійснення та оптимізації інформаційного обміну, корелятивного функціональній меті.

Щодо системи освіти та процесу навчання означені твердження конкретизуються стосовно

інформаційного обігу в системоутворюючій інформаційно-комунікативній підсистемі «викладач – студент» та у співвіднесенні до педагогічної мети.

Посутніми для побудови педагогічної взаємодії характеристиками зворотного зв'язку є його здійснення в інтеракції, зв'язок із самоаналізом суб'єктів взаємодії, вплив на прогностику та побудову подальших взаємодій.

Означене спонукає до висновку про двосторонність зворотного зв'язку між викладачем та студентом, який, з одного боку, мотивує до навчання, сприяє формуванню адекватної оцінки власних навчальних досягнень, дозволяє коригувати недоліки в оволодінні матеріалом («feedback»), з іншого – забезпечує формування оперативного адекватного уявлення про досягнення студентів («student feedback», «student voices»), здійснення навчального контролю, адекватного стимулювання і мотивування, коригування методів педагогічного впливу, сприяє удосконаленню оцінкових компетенцій викладача.

У конкретизації означеного положення щодо педагогічного процесу враховуємо його «суб'єкт – суб'єктний» характер та необхідність трансформації будь-якої педагогічної дії у мотиваційно та емоційно забарвлену діалогічну педагогічну взаємодію, синергію орієнтовану на визначений педагогічний результат.

Останнє у низці досліджень спонукає до диференціації понять «педагогічного зворотного зв'язку» під яким розуміють інформацію, що її одержують від викладача студенти, та «академічного зворотного зв'язку», заснованого на інформації щодо власне педагогічного процесу, його змісту, методів, засобів і форм, отриманої від студентів викладачем (Hattie, Timperley, 2007: 82).

Опираючись на корелятивність «зворотного зв'язку» та оцінювання, акцентуємо на продуктивності утвердженого в зарубіжній науковій традиції концепту переходу від «оцінювання навчання» (assessment of learning) до «оцінювання задля навчання» (assessment for learning), що передбачує увагу до навчальної функції контролю, осмислення студентами його сутності, мети та критеріїв й демонструє гуманістичну трансформацію педагогічних настанов (Kulnevich, 2013).

Істотною є міра конкретизованості зворотного зв'язку – від менш ефективного узагальненого (узагальнене схвалення, винагорода) до предметного повідомлення про оцінювання результатів (Hattie, Timperley, 2007: 81). Важливою для адекватного розуміння природи зворотного зв'язку в педагогічному процесі є його корелятивність як

із якістю діяльності, так і з ефективністю міжособистісної комунікації, формуванням не лише змісту навчання, а й позитивних акціонормативних програм (Eaves, Shafto, 2012: 304).

Невід'ємним складником зворотного зв'язку у педагогічній взаємодії є професійні комунікативні компетенції викладача, що стосуються здатності до контролю та якісного особистісно орієнтованого, навчаючого та мотивуючого оцінювання, корелятивного педагогічній меті (Eaves, Shafto, 2012: 302).

Відзначимо, що охоплюючи основні ланки в інформаційно-комунікативній підсистемі «викладач – студент», ефективний зворотній зв'язок впливає на педагогічну систему в цілому, сприяє її самореференції, консолідації, підвищенню рівня організації.

Як складник складноорганізованої системи освіти зворотній зв'язок характеризується диференційованістю, що спонукає до конкретизації його типології. Найбільш загальною класифікацією зворотного зв'язку є його поділ на позитивний, пов'язаний з інформуванням про правильність відповіді, та негативний, що вказує на її хибність.

За умовами реалізації зворотній зв'язок доцільно диференціювати на аудиторний та позааудиторний, до першого з яких належать педагогічні реакції на результати певних навчальних дій, до другого – більш широка мотивувальна комунікація між викладачем і студентом.

За формальним критерієм зворотний зв'язок поділяється на усний та письмовий. За характером комунікації – на безпосередній та опосередкований, здійснюваний за посередництвом різноманітного сучасного інструментарію, зокрема комп'ютерних і мобільних технологій.

За критерієм часової оперативності зворотний зв'язок поділяється на миттєвий та відтермінований. У низці досліджень (Hattie, 2007: 90) виокремлено коригувальний та описовий типи зворотного зв'язку, перший із яких орієнтований на виправлення помилок, другий – на загальну референцію навчального процесу. За обсягом зворотний зв'язок може бути диференційований на генералізований, пов'язаний із загальним оцінюванням педагогічного процесу, та локалізований, зосереджений на тому чи іншому аспекті навчальних завдань в межах певної теми чи модуля.

Доцільним вважаємо поділ зворотного зв'язку на імперативний, заснований на виправленні викладачем помилок студента, та мотиваційний, орієнтований на спонукання до самостійного пошуку правильних вирішень навчальних завдань.

За характером повідомлення зворотний зв'язок диференціюється на короткий (лаконічне схвалення) та розгорнутий, що містить коментарі до навчальних дій.

Характеристиками зворотного зв'язку в педагогічному процесі, що забезпечують його ефективність, є корелятивність педагогічній меті, узгодженість із поточними завданнями та педагогічними ситуаціями, методична обґрунтованість, інструментальна забезпеченість. Важливі усвідомлення студентами сутності завдань, ознайомленість із взірцями їх виконання та критеріями оцінювання результатів. Необхідною характеристикою ефективного зворотного зв'язку є його конструктивність та структурна двокомпонентність, що передбачає не лише оцінку навчальних результатів, а й вказівку на можливі шляхи оптимізації виконання навчальних завдань. Ефективності зворотного зв'язку сприяють його персоналізованість, діалогічність, орієнтованість на мотивацію студента, позитивна психологічна забарвленість.

З позицій системно-синергетичного підходу важливою характеристикою ефективного зворотного зв'язку є системність, що у синхронії передбачає «вертикальний зріз» усіх нормативних компетенцій, умінь, навичок, знань. Ефективності зворотного зв'язку в хроноструктурі навчального процесу сприяє системне, послідовне застосування тих чи інших його форм згідно поточних і проміжних навчальних цілей, підпорядкованих досягненню кінцевої, визначеної освітніми стандартами мети. Необхідною характеристикою зворотного зв'язку є його гнучкість та узгодженість з актуальною педагогічною ситуацією.

Функціями зворотного зв'язку в інформаційно-комунікативній системі «викладач – студент», заснованими на закономірностях інформаційного обігу в складноорганізованих системах, є інформаційно-діагностична, коригувальна, мотивувальна, виховна, проєктивна.

З огляду на корелятивність зворотного зв'язку функціональній меті складноорганізованої системи, маємо підстави стверджувати, що його особливістю в навчанні іноземної мови є орієнтованість на максимально ефективно здобуття студентами іншомовної комунікативної компетентності, під якою розуміють «сукупність здібностей, знань, умінь, навичок, ставлень, цінностей, ініціатив та комунікативного досвіду особистості, необхідних для розуміння чужих та продукування власних програм мовленнєвої поведінки, адекватних цілям, сферам, ситуаціям спілкування» (Бідюк, 2012: 160). Саме багатокомпонентність іншомовної комунікативної ком-

петентності зумовлює застосування у навчанні іноземної мови різних форм і видів зворотного зв'язку на різних етапах педагогічної комунікації та актуалізацію усіх його функцій.

Зупинимось на двох аспектах застосування зворотного зв'язку у практиці викладання іноземної мови: коригуванні помилок і мотивації до здобуття іншомовних компетенцій.

За умови здійснення коригувального зворотного зв'язку викладач аналізує рівень здобуття студентами іншомовних компетенцій, виявляє міру їх відповідності навчальним стандартам, аналізує адекватність бажаному результату навчальних стратегій, методів, способів, прийомів навчання. Зворотний зв'язок, спрямований від викладача до студентів, інформує останніх про результати оволодіння ними іншомовними компетенціями. У процесі коригувального миттєвого зв'язку студенти можуть задавати викладачу запитання, зокрема після викладення граматичного матеріалу або ж задля уточнення правильної вимови.

Необхідною умовою ефективності зворотного коригувального зв'язку є його правильне організаційне структурування, на першому етапі якого здійснюється констатація досягнутих результатів, рівня засвоєння навчального матеріалу студентом, на другому – їх оцінка та самооцінка; на третьому – окреслення шляхів виправлення помилок.

Традиційно диференціюють усний та письмовий зворотний коригувальний зв'язок, до першого з яких належать експліцитний (прямий), металінгвістичний та імпліцитний (непрямий) (Kluger, 1996: 15). Під експліцитним коригуванням розуміють безпосередню вказівку студенту на помилку й наведення правильної відповіді. Означений тип коригування передбачає застосування низки типових виразів, як-от «Oh, you mean...», «You should say...» (Lyster, 1997: 42). Імпліцитне коригування полягає в опосередкованій вербальній чи невербальній вказівці на помилку та спонуканні студента до самокоригування. Металінгвістичне коригування передбачає використання метамови для акцентування на лінгвістичному характері помилок без надання вірної відповіді (Lyster, 1997: 43–44). На думку науковців, оптимальною є комбінація означених видів у залежності від педагогічної ситуації (Lyster, 1997: 15).

Письмовий коригувальний зв'язок засновано на виправленні помилок студента у письмовій формі. Ефективним є виявлення та коригування помилок у співпраці викладача та студента (peer editing), у поєднанні з обговоренням у групі та індивідуально. Доцільною є повторна перевірка

засвоєння знань після урахування студентом попередніх зауважень.

За умови дистанційного навчання особливого значення в коригувальному зворотному зв'язку набувають розгорнуті ґрунтовні коментарі, що містять аналіз помилок. Доцільним є аргументоване рецензування студентських робіт, орієнтоване на уникнення аналогічних недоліків при виконанні наступних завдань.

Мотивувальне значення зворотного зв'язку у навчанні іноземної мови полягає у формуванні у студентів уявлення про виявлення і коригування помилок як необхідний етап до здобуття іншомовних компетенцій.

Висновки. Отже, можемо зробити висновок, що необхідність зворотного зв'язку в складно-організованій системі освіти та педагогічного процесу як її діяхронного процесуального зрізу зумовлена консолідованістю *інформаційними потоками*, що забезпечують функціональний зв'язок між елементами, збереження самотожності, підвищення рівня організації та реалізацію визначеної природою системи педагогічної мети.

Системоутворюючою в системі освіти є *інформаційно-комунікативна підсистема «викладач – студент»*, що характеризується двосторонністю зворотних зв'язків. Охоплюючи основні ланки в означеній інформаційно-комунікативній підсистемі, ефективний зворотній зв'язок впливає на педагогічну систему в цілому, сприяє її самореференції, консолідації, підвищенню рівня організації.

Основними типами зворотного зв'язку є позитивний і негативний, аудиторний та позаауди-

торний, усний та письмовий, безпосередній та опосередкований, миттєвий та відтермінований, коригувальний та описовий, генералізований та локалізований, імперативний та мотиваційний, короткий та розгорнутий.

Характеристиками педагогічного зворотного зв'язку, що забезпечують його ефективність, є корелятивність педагогічної меті, узгодженість із поточними завданнями та педагогічними ситуаціями, методична обґрунтованість, інструментальна забезпеченість, ознайомлення студентів із критеріями оцінювання, конструктивність, системність, лабільність, персоніфікованість, діалогічність, орієнтованість на мотивацію студента, позитивна психологічна забарвленість.

Функціями зворотного зв'язку в інформаційно-комунікативній системі «викладач – студент», заснованими на закономірності інформаційного обігу в складноорганізованих системах, є інформаційно-діагностична, коригувальна, мотивувальна, виховна, проективна.

Особливістю зворотного зв'язку в навчанні іноземної мови є орієнтованість на максимально ефективно здобуття студентами іншомовної комунікативної компетентності, багатокомпонентність якої зумовлює застосування у навчанні різних форм і видів зворотного зв'язку на різних етапах педагогічної комунікації та актуалізацію усіх його функцій.

Перспективи подальших досліджень проблеми полягають в узагальненні світового педагогічного досвіду в застосуванні зворотного зв'язку в навчанні англійської мови та науковому обґрунтуванні основних напрямів його інтеграції в український освітній простір.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеєнко Т. М., Фадєєва О. Ю. Від педагогічного контролю, корекції та оцінки до самоконтролю, самокорегування та самооцінювання. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. Наукові дослідження. Досвід. Пошуки*. 2019. Вип. 35. С. 13–23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vmyn_2019_35_3.
2. Бідюк Н. М. Комунікативна компетентність майбутнього вчителя філолога: зміст та структура. *Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи: збірник наукових праць третьої Міжнародної науково-практичної конференції (12–14 листопада 2012 р.)*. Львів, 2012. С. 158–160.
3. Божук Т. Роль зворотного зв'язку в навчальному процесі: досвід застосування методів «три конверти» та анкетування. *Молодь і ринок*. 2010. С. 94–98.
4. Будас Ю. О. Вплив зворотного зв'язку на формування іншомовної професійної компетентності. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2018. Вип. 51. С. 202–206.
5. Будас Ю. О. Створення психологічно сприятливої атмосфери для формування професійної іншомовної компетентності. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Серія: Педагогічні науки. 2015. № 3 (81). Житомир: видавництво ЖДУ ім. І. Франка. 2015. С. 41–46.
6. Дементівська Н. Формуюче оцінювання в курсі допрофільної підготовки за програмою Intel «Шлях до успіху». *Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах*. 2012. № 2. С. 60–69.
7. Дмітренко Н. Є. Застосування проблемних ситуацій для формування іншомовної комунікативної компетентності у майбутніх учителів на заняттях з англійської мови. *Іноземні мови*. 2017. № 3. С. 23–30.

8. Дмітренко Н., Будас Ю. Роль зворотного зв'язку в автономному навчанні професійно орієнтованого англомовного спілкування. *ARS LINGUODIDACTICAE*. 2023. № 11. С. 36–43.
9. Золочевська М. В. Зворотний зв'язок у навчальних курсах на платформах МВОК. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*: зб. наук. праць. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2017. Вип. 3. С. 230–237.
10. Куровська О. В. Забезпечення зворотного зв'язку в розвитку навичок письма (на матеріалі англійської мови). *Наукові записки*. 2004. Т. 34. Київ: Києво-Могилянська академія, 2004. С. 54–63.
11. Левін Б. Зворотний зв'язок: психологічні аспекти. Київ: Наукова думка, 1986. 120 с.
12. Морзе Н. В., Барна О. В., Вембер В. П. Формувальне оцінювання: від теорії до практики. *Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах*. 2013. № 6. С. 45–57.
13. Назола О. В. Роль усного коригувального зв'язку у навчанні студентів іноземної мови. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2013. Вип. 2. С. 139–147.
14. Романишин І. М. Теоретичні аспекти підготовки майбутнього учителя іноземних мов до реалізації контрольної оцінювальної компетентності. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Серія: Педагогічні науки. 2015. № 3 (81). Житомир: видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2015. С. 108–114.
15. Филипська В. І. Види зворотного зв'язку між викладачем та студентом у процесі вивчення іноземної мови. *Методика та специфіка викладання іноземних мов у закладах вищої освіти*: матеріали Всеукраїнської науково-методичної заочної конференції (7 грудня 2020 р.). Київ: НАНГУ, 2020. С. 22–25.
16. Филипська В. І. Забезпечення ефективного коригувального зворотного зв'язку як одного із видів зворотного зв'язку між викладачем та студентом у процесі вивчення іноземної мови. *Іноземні мови*. 2020. № 4. Київ: Київський національний лінгвістичний університет, 2020. С. 11–16.
17. Филипська В. І. Механізми підтримки зворотного зв'язку під час дистанційного формату взаємодії між викладачем та студентами у процесі вивчення англійської мови. *Вісник науки та освіти*. Серія: Педагогіка. 2024. № 2 (20). Київ: Наукові перспективи, 2024. С. 24–36.
18. Штохман Л. Зворотний зв'язок у практиці викладання іноземної мови. *Наукові записки національного університету «Острозька академія»*. Серія Філологічна. 2020. Вип. 9 (77). Острого: видавництво Національного університету «Острозька Академія», 2020. С. 232–235.
19. Штохман Л. Здійснення зворотного зв'язку при виконанні вправ і завдань на заняттях іноземної мови. *Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка*. Серія: Педагогіка. 2014. Вип. 4. С. 84–89.
20. Alderson J. C. *Diagnosing Foreign Language Proficiency: The Interface between Learning and Assessment*. New York, 2005. 284 p.
21. Ashby W. Ross. *An Introduction to Cybernetics*. Martino Publishing. 2015. 306 p.
22. Eaves B. S., Shafto P. Unifying pedagogical reasoning and epistemic trust advances child. *Development and Behavior*. 2012. № 43. P. 295–319.
23. Haken H. *Synergetics: An Introduction Nonequilibrium Phase Transitions and Self-Organization in Physics, Chemistry and Biology*. Springer Berlin Heidelberg. 2012. 355 p.
24. Hattie J., Timperley H. The Power of Feedback. *Review of Educational Research*. 2007. Vol. 77. № 1. P. 81–112.
25. Kluger A. The Effects of Feedback Interventions on Performance: a Historical Review, a Meta Analysis, and a Preliminary Feedback Intervention Theory. *Psychological Bulletin*. 1996. Vol. 119. № 2. URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.461.6812&rep=rep1&type=pdf>.
26. Kulnevich S. Philosophy of life, trinitarianism and synergetics as non-classical foundations of humanities education. *PNAP*. 2013. Т. 12. P. 36–42.
27. Kureichik V., Pisarenko V. Synergetic approach to innovative education. *Open Education*. 2007. No. 3. P. 20–29.
28. Lightbown P. Focus-on-Form and Corrective Feedback in Communicative Language Teaching: Effects on Second Language Learning. *Studies in Second Language Acquisition*. URL: <https://doi.org/10.1017/S0272263100009517.11>.
29. Lyster R. Corrective feedback and learner uptake: Negotiation of form in communicative classrooms. *Studies in Second Language Acquisition*. 1997. № 19. P. 37–66.
30. Moran E. *L'éducation du futur : sept tâches urgentes*. Paris: UNESCO, 2000. 85 p.
31. Mory E. H. Feedback Research Revisited. *Handbook of research for educational communications and technology*. 2-cnd Edition / D. H. Jonassen (ed.). Mahwah, NJ : Lawrence Erlbaum, 2003. 277 p.
32. Skinner B. F. *Science and Human Behavior*. New York: Macmillan, 1953. 125 p.
33. Skinner B. F. *The Technology of Teaching*. New York: Appleton-Century-Crofts, 1968. 268 p.
34. Thorndike E. L. *The Principles of Teaching: Based on Psychology*. Taylor & Francis. 2013. 308 p.
35. Verderber Rudolph and Kathleen. *The Psychology of Communication*. Wadsworth. 2001. 444 p.
36. Wiener N. *The Human Use of Human Beings. Cybernetics and society*. New York, 1954. 325 p.

REFERENCES

1. Aleksieienko T. M., Fadiieva O. Yu. (2019) Vid pedahohichnoho kontroliu, korektsii ta otsinky do samokontroliu, samokorehuvannia ta samoosiniuvannia. [From pedagogical control, correction, and assessment to self-control, self-correction, and self-evaluation] *Vykładannia mov u vyshchykh navchalnykh zakladakh osvity na suchasnomu etapi. Mizhpredmetni zviazky. Naukovi doslidzhennia. Dosvid. Poshuky.- Teaching languages in higher education institutions at the present stage. Interdisciplinary connections. Scientific research. Experience. Searching.*, 35. 13–23. [in Ukrainian].
2. Bidiuk N. M. (2012) *Komunikatyvna kompetentnist maibutnoho vchytelia filoloha : zmist ta struktura*. [Communicative competence of the future teacher of philology: content and structure] *Informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii v*

suchasni osviti : dosvid, problemy, perspektyvy: zbirnyk naukovykh prats tretoi Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. – Information and Communication Technologies in Modern Education: Experience, Problems, Prospects: Proceedings of the Third International Scientific and Practical Conference., 158–160. [in Ukrainian].

3. Bozhuk T. (2010) Rol zvorotnoho zviazku v navchalnomu protsesi: dosvid zastosuvannya metodiv «try konverty» ta anketuvannya. [The role of feedback in the educational process: experience in applying the “three envelopes” and questionnaire methods] *Molod i rynek. – Youth and the market.*, 94–98. [in Ukrainian].

4. Budas Yu. O. (2018) Vplyv zvorotnoho zviazku na formuvannya inshomovnoi profesiinoi kompetentnosti. [The influence of feedback on the formation of foreign language professional competence] *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv : metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy.- Modern information technologies and innovative teaching methods in the training of specialists: methodology, theory, experience, problems*, 51. 202–206. [in Ukrainian].

5. Budas Yu. O. (2015) Stvorennia psykholohichno spryiatlyvoi atmosfery dlia formuvannya profesiinoi inshomovnoi kompetentnosti. [Creating a psychologically favorable atmosphere for the development of professional foreign language competence] *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo universytetu imeni Ivana Franka. Serii : Pedagogichni nauky.- Journal of Zhytomyr Ivan Franko State University. Series: Pedagogical sciences*, 3 (81). 41–46. [in Ukrainian].

6. Dementiievska N. (2012) Formuiuche otsiniuvannya v kursi doprofilnoi pidhotovky za prohramoiu Intel «Shliakh do uspikhu». [Formative assessment in the pre-professional training course of the Intel “Path to Success program”] *Informatyka ta informatsiini tekhnolohii v navchalnykh zakladakh. – Computer science and information technology in educational institutions*, 2. 60–69. [in Ukrainian].

7. Dmitrenko N. Ye. (2017) Zastosuvannya problemnykh sytuatsii dlia formuvannya inshomovnoi komunikatyvnoi kompetentnosti u maibutnikh uchyteliv na zaniattiakh z anhliiskoi movy. [Application of Problem Situations for the Formation of Foreign Language Communicative Competence in Future Teachers in English Classes] *Inozemni movy.- Foreign languages*, 3. 23–30. [in Ukrainian].

8. Dmitrenko N. (2023) Budas Yu. Rol zvorotnoho zviazku v avtonomnomu navchanni profesiino oriietovanoho anhlo-movnoho spilkuvannya. [The role of feedback in autonomous learning of professionally oriented English communication] *ARS LINGUODIDACTICAE*, 11. 36–43. [in Ukrainian].

9. Zolocheska M. V. (2017) Zvorotnyi zviazok u navchalnykh kursakh na platformakh MVOK. [Feedback in training courses on the platforms of MOOCs] *Vidkryte osvitiie e-seredovyshe suchasnoho universytetu : zb. nauk. prats.- Open educational e-environment of the modern university: a collection of scientific papers*, 3. 230–237. [in Ukrainian].

10. Kurovska O. V. (2004) Zabezpechennia zvorotnoho zviazku v rozvytku navychok pysma (na materialy anhliiskoi movy). [Providing feedback in the development of writing skills (based on the material of the English language)] *Naukovi zapysky.- Scientific Notes*, 34. 54–63. [in Ukrainian].

11. Levin B. (1986) Zvorotnyi zviazok : psykholohichni aspekty. [Feedback: psychological aspects] *Naukova dumka.- Scientific thought*, 120. [in Ukrainian].

12. Morze N. V., Barna O. V., Vember V. P. (2013) Formuvalne otsiniuvannya : vid teorii do praktyky. [Formative assessment: from theory to practice] *Informatyka ta informatsiini tekhnolohii v navchalnykh zakladakh.- Computer science and information technology in educational institutions*, 6. 45–57. [in Ukrainian].

13. Nazola O. V. (2013) Rol usnogo koryhuvalnoho zviazku u navchanni studentiv inozemnoi movy. [The role of oral corrective communication in teaching foreign language students.] *Pedahohichni protses : teoriia i praktyka. – Pedagogical process: theory and practice*, 2. 139–147. [in Ukrainian].

14. Romanyshyn I. M. (2015) Teoretychni aspekty pidhotovky maibutnoho uchytelia inozemnykh mov do realizatsii kontrolno-otsiniuvalnoi kompetentnosti. [Theoretical aspects of preparing a future foreign language teacher for the realization of control and evaluation competence] *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo universytetu imeni Ivana Franka. Serii : Pedagogichni nauky. – Journal of Zhytomyr Ivan Franko State University. Series: Pedagogical sciences*, 3 (81). 108–114. [in Ukrainian].

15. Fylypska V. I. (2020) Vydy zvorotnoho zviazku mizh vykladachem ta studentom u protsesi vyvchennia inozemnoi movy. [Types of feedback between teacher and student in the process of learning a foreign language] *Metodyka ta spetsyfyka vykladannia inozemnykh mov u zakladakh vyshchoi osvity: materialy Vseukrainskoi naukovo-metodychnoi zaochnoi konferentsii. – Methods and Specifics of Teaching Foreign Languages in Higher Education Institutions: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Methodological Distance Learning Conference*, 22–25. [in Ukrainian].

16. Fylypska V. I. (2020) Zabezpechennia efektyvnoho koryhuvalnoho zvorotnoho zviazku yak odnogo iz vydiv zvorotnoho zviazku mizh vykladachem ta studentom u protsesi vyvchennia inozemnoi movy. [Providing Effective Corrective Feedback as One of the Types of Feedback between Teacher and Student in the Process of Learning a Foreign Language] *Inozemni movy – Foreign languages*, 4. 11–16. [in Ukrainian].

17. Fylypska V. I. (2024) Mekhanizmy pidtrymky zvorotnoho zviazku pid chas dystantsiinoho formatu vziaemodii mizh vykladachem ta studentamy u protsesi vyvchennia anhliiskoi movy. [Mechanisms of feedback support during the distance format of interaction between teacher and students in the process of learning English] *Visnyk nauky ta osvity. Serii : Pedagogika. – Journal of Science and Education. Series: Pedagogy*, 2 (20). 24–36. [in Ukrainian].

18. Shtokhman L. (2020) Zvorotnyi zviazok u praktytsi vykladannia inozemnoi movy. [Feedback in the practice of teaching a foreign language] *Naukovi zapysky natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Serii Filolohichna.- Scientific Notes of the National University of Ostroh Academy. Series Philological*, 9 (77). 232–235. [in Ukrainian].

19. Shtokhman L. (2014) Zdiisnennia zvorotnoho zviazku pry vykonanni vprav i zavdan na zaniattiakh inozemnoi movy. [Implementation of feedback during exercises and tasks in foreign language classes] *Naukovi zapysky TDPU im. V. Hnatiuka. Serii : Pedagogika. – Scientific Notes of V. Hnatiuk TSPU. Series: Pedagogy*, 4. 84–89. [in Ukrainian].